

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.18>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Моїсєєв Михайло Сергійович,
кандидат юридичних наук

Статтю присвячено розкриттю сутності поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. Завдяки зверненню до тлумачних словників відображено етимологію слів «відповідальність», «юридична відповідальність», «адміністративна відповідальність». Вивчено наукову літературу з теорії права та констатовано наявність великої кількості наукових підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. На підставі аналізу відображених наукових поглядів щодо визначення юридичної відповідальності зроблено висновок, що з одного боку юридична відповідальність проявляється у застосуванні уповноваженими державою суб'єктами нормативно визначених заходів державного примусу по відношенню до особи, яка вчинила правопорушення, а з іншого – в обов'язку особи-правопорушника зазнавати певних заходів державного примусу, що мають для неї негативні наслідки матеріального або нематеріального характеру. За результатами дослідження окремих наукових точок зору стосовно розкриття змісту поняття адміністративної відповідальності підсумовано, що багато в чому вони зводяться до визначення цього терміну як різновиду юридичної відповідальності, що виражається у застосуванні уповноваженими державою органами (їх посадовими особами) до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень. Зауважено, що до сьогодні питання визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України неодноразово було об'єктом наукового пізнання і вже має певні напрацювання у цьому напрямку. Запропоновано авторське бачення щодо визначення сутності поняття «адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України» як різновиду юридичної відповідальності військовослужбовців, що виражається у застосуванні до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності, та які вчинили адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень.

Ключові слова: відповідальність, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, військовослужбовці, Збройні Сили України.

REGARDING THE DETERMINATION OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Moisieiev Mykhailo Serhiiiovych,
Candidate of Law Sciences

The article is devoted to revealing the essence of the concept of administrative responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. Thanks to reference to explanatory dictionaries, the etymology of the words «responsibility», «legal responsibility»,

«administrative responsibility» is reflected. The scientific literature on the theory of law was studied and the presence of a large number of scientific approaches to the definition of the concept of legal responsibility was ascertained. On the basis of the analysis of the reflected scientific views on the definition of legal responsibility, it was concluded that, on the one hand, legal responsibility is manifested in the application by state-authorized subjects of normatively significant measures of state coercion in relation to the person who committed the offense, and on the other hand, in the duty of the person – the offender to undergo certain measures of state coercion, which have material or non-material negative consequences for him. According to the results of the study of individual scientific points of view regarding the disclosure of the content of the concept of administrative responsibility, it was concluded that in many respects they boil down to the definition of this term as a type of legal responsibility, which is expressed in the application of state-authorized bodies (their officials) to a person who has committed an administrative offense, measures of administrative coercion in the form of administrative fines. It is noted that until today the issue of determining the administrative responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine has been the object of scientific knowledge on more than one occasion and already has certain developments in this direction. The author's vision is proposed regarding the definition of the essence of the concept of «administrative responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine» as a type of legal responsibility of servicemen, which is expressed in the application to persons who carry out professional activities related to the defense of Ukraine, its independence and territorial integrity, and who have committed administrative offenses, measures of administrative coercion in the form of administrative fines.

Key words: responsibility, legal responsibility, administrative responsibility, military personnel, Armed Forces of Ukraine.

Вступ. Оборона України, захист її незалежності та територіальної цілісності є базовими принципами забезпечення національної безпеки держави. Адже належний рівень забезпечення безпеки і оборони країни обумовлений здатністю протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам [1, с. 146], що на сьогоднішній день є вкрай актуальним. Багато в чому виконання зазначених функцій у державі покладено на Збройні Сили України, зокрема, військовослужбовців, які входять до особового складу цього військового формування. Порушення військовослужбовцями нормативно встановлених положень діючого національного законодавства щодо виконання ними військового обов'язку та проходження військової служби мають своїм наслідком невідворотне настання юридичної відповідальності, зокрема, й адміністративної. Тому з'ясування сутності адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України вимагає окремої уваги.

Метою статті є розкриття сутності поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. У контексті обраної тематики наукового дослідження з'ясування сутності поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України доцільно розпочати із визначення більш ширших за своїм змістовним наповненням понять, а саме – «юридична відповідальність» та «адміністративна відповідальність».

Якщо адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, і відповідно є більш вузьким за змістом, ніж останнє, то загальним для досліджуваних понять є походження від одного й того самого терміну «відповідальність». Відтак необхідним є першочергове встановлення етимології слова «відповідальність», для чого слід звернутися до словників. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної

української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005 рік видання) термін «відповідальність» визначається як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова. Своєю чергою «притягати до відповідальності» означає вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки, тобто перед судом, органами влади тощо [2, с. 177]. Згідно Словника української мови у 20 томах за редакцією В. М. Русанівського (2012 рік видання) термін «відповідальність» трактується як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [3, с. 718]. Аналогічне до вказаного є етимологія досліджуваного слова, що наводиться у Словнику української мови за редакцією П. Й. Горецького (1970 рік видання). Притягнення до відповідальності пов'язане із вимогою у разі визнання когось винним звіту цієї особи за свої вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.) [4, с. 620].

Етимологію понять «юридична відповідальність» та «адміністративна відповідальність» також відображено у деяких словниках української мови. До прикладу, у Словнику української мови у 20 томах за редакцією В. М. Русанівського (2012 рік видання) зазначено, що сутність юридичної відповідальності полягає у застосуванні до правопорушників передбачених законодавством відповідних санкцій [3, с. 718]. А відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005 рік видання) юридична відповідальність є встановленням законодавством юридичним обов'язком правопорушника зазнати позбавлення певних благ та (або) належних йому цінностей [2, с. 177]. Що стосується терміну «адміністративна відповідальність», то згідно Тематичного реєстру гасел з напрямку «Юридичні науки», що міститься у Великій українській енциклопедії за редакцією А. М. Киридон (2017 рік видання), її визнано видом юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні до особи, яка вчинила адміністративний проступок, певного адміністративного стягнення [5, с. 28]. Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005 рік видання) містить визначення адміністративної відповідальності як юридичної відповідальності громадян і посадових осіб за здійснене ними адміністративне правопорушення [2, с. 177].

Зазначимо, що вивчення наукової літератури з теорії права дозволяє констатувати наявність великої кількості наукових підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. Наведемо деякі з них, а саме:

1) застосування до особи, що скоїла правопорушення, примусових заходів, передбачених санкцією порушеної норми, у встановленому для цього процесуальному порядку від імені держави і на підставі закону (К. Г. Волинка) [6, с. 183];

2) інститут правової системи, який припускає застосування санкцій до суб'єкта, винного у скоєнні правопорушення, або обов'язок суб'єкта правопорушення зазнати застосування юридичних санкцій за скоєне ним правопорушення (О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій) [7, с. 291]; 3) передбачений законом обов'язок особи перетерпіти несприятливі для себе наслідки як майнового, так і не майнового характеру, вид і міра яких визначаються компетентним органом за результатами розгляду скоєного особою діяння, визначеного законом як правопорушення (М. І. Козюбра) [8, с. 302];

4) вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у виникненні в суб'єкта правопорушення додаткового юридичного обов'язку зазнавати несприятливих наслідків особистого, організаційного або матеріального характеру (Г. О. Саміло) [9, с. 240];

5) передбачені нормами права і здійснювані в правових відносинах у процесуальному порядку уповноваженими державою суб'єктами засоби державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення, що тягне для неї обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких

передбачені санкціями правових норм (М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко) [10, с. 375];

б) передбачена норма права міра державного примусу, що застосовується щодо особи, яка вчинила правопорушення (С. Й. Кравчук) тощо [11, с. 108].

На підставі аналізу вище відображених наукових поглядів щодо визначення юридичної відповідальності можна дійти висновку, що загалом це поняття включає в собі дві взаємопов'язані складові, наявність яких є обов'язковою, а саме: з одного боку юридична відповідальність проявляється у застосуванні уповноваженими державою суб'єктами нормативно визначених заходів державного примусу по відношенню до особи, яка вчинила правопорушення, а з іншого – в обов'язку особи-правопорушника зазнавати певних заходів державного примусу, що мають для неї негативні наслідки матеріального або нематеріального характеру.

До питання розкриття сутності терміну «адміністративна відповідальність» необхідно підходити комплексно, адже його вивченню присвячено наукові здобутки як в теорії загального права, так і в теорії адміністративного права. Так у теорії загального права досліджуване поняття трактується у такі способи: 1) вид юридичної відповідальності, що полягає в реагуванні держави (в особі її компетентних органів) на вчинення суб'єктом права адміністративних правопорушень (проступків) шляхом притягнення винної особи до адміністративної відповідальності та застосування до неї адміністративного стягнення в установлених законом формах і порядку (Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць) [12, с. 242]. 2) вид юридичної відповідальності, що виникає у сфері адміністративно-правових відносин на основі законодавства про адміністративні правопорушення (О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій) [7, с. 294]; 3) вид юридичної відповідальності, що настає в разі вчинення правопорушень, що посягають на порядок державного управління (Г. О. Саміло) [9, с. 244]; 4) вид юридичної відповідальності, що накладається за адміністративні правопорушення (М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко) [10, с. 381]; 5) різновид ретроспективної юридичної відповідальності, що полягає у накладенні на порушників адміністративних стягнень, котрі мають для цих осіб обтяжливі наслідки майнового чи морального характеру (С. Й. Кравчук) тощо [11, с. 110].

Окрему увагу слід приділити і науковим поглядам на визначення адміністративної відповідальності в теорії адміністративного права. Зокрема, на думку авторського колективу підручника «Адміністративне право України» за редакцією Ю. П. Битяка (2007 рік видання) під адміністративною відповідальністю слід розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру. Адміністративну відповідальність науковці визнають як один із видів юридичної відповідальності [13, с. 170]. О. І. Остапенко, М. В. Ковалів та С. С. Єсімов як автори навчального посібнику «Адміністративне право України (загальна частина)» адміністративну відповідальність трактують як різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [14, с. 510]. При цьому у даному випадку робиться акцент на віднесення адміністративної відповідальності саме до негативного (ретроспективного) виду юридичної відповідальності, адже характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням

санкцій щодо порушників [14, с. 509–510]. Д. М. Павлов зазначає, що адміністративна відповідальність являє собою адміністративний примус у вигляді застосування уповноваженим органом (посадовою особою) адміністративного стягнення до особи, яка скоїла адміністративне правопорушення [15, с. 99]. Колектив авторів навчального посібнику «Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право» за редакцією В. В. Галуцька (2015 рік видання) пропонують визначення адміністративної відповідальності як виду юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, який виражається в застосуванні уповноваженими державою публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу – адміністративного стягнення (адміністративної санкції) [16, с. 161].

Наведені наукові точки зору стосовно розкриття змісту поняття адміністративної відповідальності мають власні особливості, що пояснюється суб'єктивним авторським баченням щодо характеристики цього правового явища. Водночас можна констатувати, що багато в чому вони зводяться до визначення цього терміну як різновиду юридичної відповідальності (а саме негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності), що виражається у застосуванні уповноваженими державою органами (їх посадовими особами) до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень.

З метою формулювання визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ важливо зауважити, що до сьогодні це питання неодноразово було об'єктом наукового пізнання і вже має певні напрацювання у цьому напрямку. Так, у своєму дослідженні М. С. Рябовол доходить висновку, що адміністративна відповідальність військовослужбовців ЗСУ є різновидом адміністративної відповідальності, до якої можуть притягуватися чітко визначені законом суб'єкти – власне військовослужбовці ЗСУ, а також спеціальні суб'єкти – військові службові особи [17, с. 161]. Х. О. Воробець вказує на те, що адміністративна відповідальність військових службових осіб є необхідним правовим засобом надійної охорони військового правопорядку від порушень, свого роду гарантією його міцності і непорушності, а також забезпечує боєготовність та боєздатність військових підрозділів [18, с. 32]. В. П. Кононець, здійснюючи порівняльно-правову характеристику адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, зауважує, що адміністративна відповідальність військовослужбовців має всі ознаки, притаманні юридичній відповідальності, та передбачає настання для правопорушників, якими є військовослужбовці (строкової служби, призову за мобілізацією, військової служби за контрактом), негативних наслідків у вигляді стягнення певного виду [19, с. 494–495].

Визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ неможливо без врахування специфіки їх діяльності, що пов'язана із військовою службою. Загальні засади проходження в Україні військової служби нормативно регламентовані нормами діючого Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. Згідно ч. 1 ст. 2 військова служба у розумінні законодавця є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Саме у цьому законодавчому акті на підставі класифікації громадян України щодо виконання ними військового обов'язку військовослужбовцями визнано категорію осіб, які проходять військову службу (ч. 9 ст. 1) [20]. Також слід врахувати й той факт, що юридична відповідальність військовослужбовців не обмежується адміністративною, адже в залежності від особливостей правопорушення та його наслідків можливе настання кримінальної,

дисциплінарної відповідальності тощо. Переліку та характеристики військових кримінальних правопорушень, а також конкретизації покарань за їх скоєння присвячено норми окремого розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року. Своєю чергою засади дисциплінарної відповідальності прописані в іншому правовому документі – Дисциплінарному статуті Збройних Сил України, затвердженому Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. Отже по суті адміністративна відповідальність військовослужбовців ЗСУ є різновидом юридичної відповідальності військовослужбовців.

Висновки. На підставі вивчення деяких наукових поглядів щодо визначення юридичної відповідальності в теорії права, підходів окремих науковців стосовно розкриття змісту поняття адміністративної відповідальності в теорії адміністративного права, точок зору дослідників на розкриття змісту адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ, а також із врахуванням діючого національного законодавства про військовий обов'язок і військову службу необхідно зазначити наступне. Виходячи з авторського бачення, адміністративну відповідальність військовослужбовців ЗСУ пропонуємо розглядати як різновид юридичної відповідальності військовослужбовців, що виражається у застосуванні до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності, та які вчинили адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень.

Список використаних джерел:

1. Рєзнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 145–151.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Словник української мови у 20 т. Том 2: В – Відсріблятися / Наук. кер. проекту В. М. Русанівський. К. : Наукова думка, 2012. 978 с.
4. Словник української мови : [в 11 т.] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні]; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1 : А-В / ред. тому: П. Й. Горещький [та ін.]. 1970. 799 с.
5. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напряму «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
6. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К. : МАУП, 2003. 240 с.
7. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
8. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.
9. Саміло Г. О. Теорія держави і права: Навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
10. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
11. Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. К. : Видавничий дім «КОНДОР», 2018. 192 с.

12. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
13. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. К. : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
14. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / [Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.] ; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
15. Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій. К. : МАУП, 2007. 136 с.
16. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова]; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.
17. Рябовол М. С. Мета, поняття, сутність та засади адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Випуск 14. С. 157–162.
18. Воробець Х. О. Особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців. *Актуальні проблеми роботи з неповнолітніми особами в діяльності підрозділів превентивної діяльності: матеріали Всеукр. круглого столу (м. Дніпро, 12 грудня 2018 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 30–33.
19. Кононець В. П. Порівняльно-правова характеристика адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 492–496.
20. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385 (дата звернення: 20.06.2024).